

WOJCIECH SZYMAŃSKI

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ SONDAŻOWYCH GRODZISK
W MIEJSCOWOŚCIACH: BIAŁA, ORSZYMOWO, PARZEŃ,
WILKANOWO I WYSZOGRÓD (D. DRWAŁY), POW. PŁOCK,
W 1966 ROKU

Badania trwające od 12 września do 28 października 1966 roku stanowiły kontynuację prac podjętych w r. 1965 przez Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego i Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie. Celem ich jest uzyskanie podstawowych informacji dotyczących chronologii poszczególnych grodzisk oraz eliminacja obiektów błędnie zaliczonych do zabytków tej kategorii. Finansowane były z funduszków konserwatorskich i funduszków PAN. Od strony metodycznej nie różnią się zakresem czynności technicznych i dokumentacyjnych od krótkich badań wykopaliskowych. Wykonywano plany poszczególnych obiektów oraz przeprowadzano badania powierzchniowe i zwiadowcze w najbliższej okolicy. Wszystkie grodziska były przedmiotem inwentaryzacji przeprowadzonej przez Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego w latach 1957 i 1958¹.

Biała Stara, pow. Płock

Domniemane grodzisko w tej miejscowości zanotowane zostało po raz pierwszy przez R. Jakimowicza². Jest to naturalne wzniesienie, wydzielające się w dość szerokiej dolinie strugi Wierzbicy, położone ok. 300 m na zachód od kościoła w Białej. Wzniesienie (wysokość od podstawy około 12 m) zwieńczone niewielką, trójkątną w przybliżeniu platformą, o wymiarach około 10 × 16 × 16 m, zwieńczone urwiskiem od strony północno-wschodniej, tzn. od strugi, a łatwo dostępne od strony pozostałych zboczy, nie posiada na powierzchni żadnych śladów umocnień. Łącznie przebadano 160 m² powierzchni. Nie stwierdzono śladów konstrukcji obronnych w wyraźnej postaci, co skłania do skreślenia obiektu ze spisu grodzisk. W centralnej części płaskiej platformy górnej odkryto owalne, średnicy około 2 × 3 m, wchodzące w całość maksymalnie do 110 cm zagłębienie, którego wypełnisko stanowiły kolejno: intensywnie zhumusowana warstwa, zawierająca ceramikę typową dla XII w., zbite rumowisko grud gliny, częściowo wypalonych, a wreszcie nad dnem sypka warstwa piaszczysta

¹ W. S z y m a ń s k i, *Inwentaryzacja grodzisk w powiecie płockim*, „Notatki Płockie”, nr 7: 1968, s. 6—9; tenże, *Inwentaryzacja grodzisk regionu płockiego*, tamże, nr 1/15: 1960, s. 21—23.

² R. J a k i m o w i c z, *Sprawozdanie z działalności P.U.K. na okręg warszawski północny*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 6: 1921, s. 152. Notatka jest sformułowana niejasno w wyniku pomylenia dwóch różnych obiektów, znajdujących się na gruntach wsi — wzniesienie „Osiek” i „Winnagóra”. S z y m a ń s k i, *Inwentaryzacja grodzisk w powiecie płockim*, s. 6, 7.

słabo zhumusowana, zawierająca nieregularnie zalegające kamienie polne, nieokreślony przedmiot żelazny oraz minimalne ilości ceramiki analogicznej do wydobytej z warstwy górnej.

Na południowy zachód od zbadanego obiektu, w odległości około 13 m, sondaż przeciął rów szerokości około 1,5 m, głębokości do 60 cm, wypełniony warstwą słabo zhumusowaną, zawierającą drobne fragmenty ceramiki z XII w. oraz nóż i tłoczek żelazny. Ten sam rów, tym razem bez zawartości zabytkowej, odkryto w odległości około 10 m na północny zachód od obiektu. Oddzielał on pierwotnie od strony zachodniej kulminację wzgórza od reszty stoku. Walory obronne tego rowu stoją pod znakiem zapytania, tym bardziej że nie stwierdzono jego występowania od strony wschodniej, gdzie wzgórze ma najbardziej łagodne podejście.

Orszymowo, pow. Płock

Kopcowate grodzisko w tej miejscowości należy do najdawniej znanych i najczęściej cytowanych tego rodzaju zabytków z obszaru Mazowsza³. Usytuowane na krawędzi niewielkich wzniesień prawego brzegu dolinki strugi, około 200 m na północ od kościoła, jest regularnym kopcem o stromych zboczach, planie okrągłym, wysokości około 6 m, posiadającym lekko zagłębioną platformę górną, szerokości około 15 m, odciętym od reszty wzniesień doliny fosą głębokości do 1 m. Kilka wyrw naruszających powierzchnię platformy jest pozostałością okopów z czasów I wojny światowej. Wykop o rozmiarach 2 × 8 m zlokalizowano w północno-wschodniej części zakłębionej platformy górnej kopca. Calec osiągnięto na głębokości ponad 4 m, licząc od kulminacji na koronie wału. W wykopie stwierdzono następujące nawarstwienia licząc od góry: pod humusem wystąpiła soczewka warstwy przemieszanej, wyklonująca się w kierunku zewnętrznym. W ziemi ornej oraz w warstwie II, głównie w jej części górnej, odkryto umiarkowane ilości fragmentów ceramiki z XI w. oraz kości zwierzęcych. Głębiej zalegała warstwa sypkiego piasku średnio zhumusowanego, miąższości do 60 cm (warstwa III). Odkryto w niej, zwłaszcza w dolnej części, nieregularnie rozrzucone grudy polepy oraz pojedyncze fragmenty naczyń, analogiczne jak w warstwie II, a na dnie, w obrębie warstewki spalenizny, skupisko ceramiki nowożytniej. Pod warstwą III, na głębokości ponad 150 cm, odkryto strop rumowiska polepy, złożonego z brył różnej wielkości, niekiedy z odciskami płaskich desek czy okrągłych słupów (w-wa IV), zawierającego kilka przedmiotów żelaznych, m. in. część noża. Polepa była w różnym stopniu wypalona, od barwy brunatnej do fioletowoczerwonej, ze śladami zeszklenia powierzchni. Warstwa gruzu polepowego, miąższości do 1 m, wznosiła się od strony zachodniej skośnie ku górze, przylegając bezpośrednio do nasypu ze zbitego piasku gliniastego o dosyć czystej strukturze (w-wa IVa). Na granicy z warstwą rumoszu polepowego glina była pod wpływem wysokiej temperatury przyżarzona na kolor brunatny. Pod nasypem, na głębokości ok. 200 cm, odkryto ławę szerokości do 130 cm, ułożoną regularnie z trzech warstw kamieni polnych, otaczającą warstwę gruzu polepowego od północy i północnego zachodu. Po usunięciu warstwy IV, na przestrzeni otoczonej ławą kamienną, odkryto kilkuwarstwowe rumowisko kamienne, pod którym w miejscach pozbawionych ka-

³ M. in. W. H. G a w a r e c k i, *O starożytnych zamkach i okopach w województwie płockim egzystujących*, „Pamiętnik Historyczny Płocki”, Warszawa 1828, t. 1, s. 98 (tamże dosyć fantastyczny rysunek tego grodziska); F. S o b i e s z c z a ń s k i, *Kopce zwane grodziskami w Królestwie Polskim*, „Tygodnik Ilustrowany”, t. 14; 1866 nr 363, s. 114; A. Z a l e w s k i, *Kilka wiadomości z zakresu starożytnictwa*, „Pamiętnik Fizjograficzny”, t. 12; 1892, s. 14; W. S z y m a ń s k i, *O początkach studiów nad grodziskami Mazowsza*, „Z o c h ł a n i w i e k ó w”, R. 26; 1960, z. 3, s. 287, ryc. 2, 3; t e n ż e, *Inwentaryzacja grodzisk w powiecie płockim*, s. 7, 8.

mieni odkryto pod gruzem polepowym cieniutką warstewkę spalenizny (do 5 cm miąższości) (w-wa V) z występującymi w niej fragmentami naczyń, datowanymi orientacyjnie na XIII wiek. Warstewka spalenizny wchodziła częściowo pod skośnie wzniesioną ławę kamienną, gdzie w jej obrębie zalegały resztki ułożonych poziomo przepalonych bierwion drewnianych, średnicy ponad 20 cm. Pod spodem odkryto warstwę piasku o strukturze calcowej, lekko nierównomiernie zhumusowanego, zawierającego liczne drobne węgielki, miąższości ponad 40 cm. Po jej zdjęciu wystąpiła warstwa spalenizny miąższości do 5 cm, intensywnie nasycona węglami drzewnymi, zawierająca nieregularnie rozrzucone przepalone ziarna żyta i pszenicy, zbite placki prosa, drobne przepalone kosteczki, fragmenty blaszki brązowej, nieokreślony przedmiot żelazny i także gwoździe, liczne fragmenty naczyń (niektóre przepalone). Na stropie warstwy spoczywały liczne, nieregularnie rzucone kości konia i krowy, nie noszące śladów działania ognia. Na podstawie analizy fragmentów ceramiki warstwę datować można orientacyjnie na XIII wiek. Pod nią zalegała warstwa o wyglądzie humusu, zawierająca drobne węgielki (w-wa VI), miąższości do 90 cm. Zalegało w niej 3-piętrowe skupisko kamieni polnych dużych rozmiarów, ułożonych dosyć ściśle, a pod nimi niewielkie fragmenty ceramiki z okresu wpływów rzymskich.

Podsumowując wyniki fragmentarycznych badań, powiązać należy warstwy I—III z rozmaitymi robotami ziemnymi, prowadzonymi tu już w czasach nowożytnych. Warstwę gruzu polepowego z piaskowo-kamienną ławą oraz warstewką spalenizny uznać można za pozostałość spalonej w wieku XIII wieży obronnej — stołpu. Zalegająca poniżej, pod nasypem, warstwa spalenizny z bogatą zawartością kulturową oraz bruk z dużych kamieni polnych stanowią pozostałość starszego obiektu o funkcji trudnej do określenia ze względu na fragmentaryczność badań.

Parzeń, pow. Płock

Fragmentarycznie zachowane grodzisko w tej miejscowości było mało znane w literaturze⁴. Leży ono tuż na krawędzi wysokiego i stromego prawego brzegu Skrwy, na granicy z przysiółkiem Robertowo-Żerniki, około 400 m na południowy wschód od skrajnej zabudowy prawobrzeżnego Parzenia. Większość wałów grodziska obsunęła się zapewne do rzeki, zachował się jedynie podkowiasty odcinek wału, wysokości niewiele ponad 1 m, odcinający powierzchnię mniej niż 100 m², oraz w pobliżu samej skarpy szczątki wału zewnętrznego. Łącznie przebadano tu przestrzeń 50 m². Wewnątrz grodziska, tuż u podnóża wału, odkryto bezpośrednio pod warstwą ściółki leśnej warstwę kulturową silnie przewęgloną, z zalegającym w niej jednowarstwowym skupiskiem płaskich kamieni paleniskowych, zawierającą liczne drobne fragmenty ceramiki z XII wieku. Wcięcie w wał od strony zewnętrznej pozwoliło ustalić, iż został on usypany z czystego sypkiego piasku calcowego na pierwotnym poziomie gruntu. Od strony zewnętrznej przylegało doń bezpośrednio zagłębienie szerokości około 3 m, głębokości około 80 cm, wypełnione przemieszkanymi warstwami o różnym stopniu zhumusowania. W odległości około 7 m od zewnętrznej krawędzi zagłębienia odkryto drugi podobny rów, głębokości do 1,5 m, przylegający początkowo bezpośrednio do drugiego, zewnętrznego wału, który został przez gospodarzy całkowicie zniwelowany. W wale i zagłębieniach odkryto wyłącznie nieliczne fragmenty ceramiki starożytnej

⁴ I. Smoleński, [w:] „Korespondent płocki”, 1879, nr 54, s. 2; Witkowski, *Materiały do mapy gubernii płockiej*, „Światowit”, t. 2: 1900, s. 135; Szymbański, *Inwentaryzacja grodzisk w powiecie płockim*, s. 7, 8.

Wilkanowo, pow. Płock

Niewielkie grodzisko kopcowate ulokowane jest wśród podmokłych łąk doliny Strugi, na jej prawym brzegu, około 250 m na północny zachód od mostku, a około 2 km w tymże kierunku od grodziska w Orszymowie. Kopiec o planie okrągłym, średnicy 27 m, wysokości 2 m, otoczony jest płytkim zabagnionym rowem szerokości około 6 m. W roku 1873 obiekt był rozkopany przez A. Przeździeckiego, który określił go jako kurhan ciałopalny (!)⁵. W roku 1966 przebadano łącznie przestrzeń 20 m², głównie w centrum grodziska, wcinając się również w wał od wewnątrz. W części centralnej osiągnięto całec na przeciętnej głębokości 1 m. Pod grubą warstwą humusu, grubości miejscami do 40 cm, zawierającą nieregularnie rozrzucone otoczaki różnych rozmiarów, odkryto warstwę mało spoistego (w-wa II), zhumusowanego piasku gliniastego barwy brązowoszarej, zawierającą liczne rozrzucone grudy polepy, oraz znaczne ilości kamieni polnych na różnych wysokościach bez śladów celowego układu. Warstwa II osiągała miąższość do 80 cm. Pod nią stwierdzono obecność warstwy miąższości do 15 cm (w-wa III), ciemniejszej, silnie zhumusowanej, miejscami zawierającej skupisko węgla drzewnych. Zalegały w niej liczne kamienie polne, tworząc rodzaj luźnego bruku. Znaleziono tu również pojedyncze fragmenty ceramiki obtaczanej, typowej dla XIII wieku.

Nasymp wałowy wysokości ok. 2 m wzniesiony został z czystej gliny calcowej, bez śladów jakiegokolwiek drewnianej, na zachowanym poziomie humusu pierwotnego. Od strony wewnętrznej stwierdzono istnienie w wale niemal pionowej skarpy, wysokości około 150 cm, do której przylegała górą wzmiankowana już warstwa II, a dołem skupisko gruzu polepowego, miąższości do 80 cm, szerokości do 130 cm, w postaci dużych spoistych brył wypalonych na pomarańczowy kolor. W miejscu styku z warstwą polepy glina nasypu wypalona była na ciemnobrunatny kolor. Pod gruzem polepowym stwierdzono cieniutką warstewkę spalenizny. Warstwa III, zawierająca materiał ceramiczny, nie dochodziła do skarpy wałowej, przechodząc stopniowo w znajdujący się na tym samym poziomie humus pierwotny.

Badania wykazały istnienie na grodzisku wilkanowskim śladów mało intensywnej zabudowy, przylegającej bezpośrednio do wewnętrznej skarpy wałowej. Niewielki gródek, istniejący w wieku XIII, uległ zniszczeniu w wyniku pożaru.

Wyszogród (d. Drwały), pow. Płock

Grodzisko w tej miejscowości znane było już w pierwszej połowie ub. stulecia⁶. Leży w odległości około 2,5 km na zachód od centrum Wyszogrodu, na cyplu wyciętym w krawędzi urwistego brzegu Wisły przez głęboki jar równoległy do biegu rzeki. Zaliczone jest do gruntów miejskich i stanowi własność MRN. Ma kształt w przybliżeniu trójkąta o zaokrąglonych bokach. Linia wałów, wysokości maksymalnie do 3 m, licząc od podnóża, urywa się od strony Wisły na odcinku ok. 100 m, zniszczona przez wodę podmywającą skarpe. Łącznie przebadano przestrzeń 105 m². Wykop zlokalizowany został na majdanie grodziska we wschodniej jego części, z wcięciem w wał północny. W centralnej części majdanu natrafiono jedynie na

⁵ A. Przeździecki, *Kopiec na łące Wilkanowskiej, należącej do wsi Nakwasina w ziemi wyszogrodzkiej*, „Biblioteka Warszawska”, 1873, t. 3. s. 103—105; Szymański, *op. cit.*, s. 9.

⁶ Obszerniejszy opis poświęcił mu W. H. Gawarecki, *Wiadomości historyczne o okopach starodawnych nad Wisłą między miastem Wyszogrodem a wsią rządową Drwały w powiecie i guberni płockiej istniejących*, „Biblioteka Warszawska”, 1852, t. 2, s. 163, 164; W. Szymański, *Inwentaryzacja grodzisk regionu płockiego*, s. 22, 23.

dwa płytkie, bezkształtne zagłębienia w calcu, wypełnione warstwą umiarkowanie zhumusowaną, a zawierające fragmenty ceramiki całkowicie ręcznie lepionej lub górą obtaczanej oraz kości zwierzęce. Na intensywniejsze ślady zasiedlenia natrafiono jedynie w częściach przytykających bezpośrednio do wewnętrznego lica wału. U podnóża wału północnego, w zagłębieniu terenu (działka G) odkryto pas jednolicie ciemnej warstwy kulturowej, szerokości do 3 m, miąższości do 60 cm. Zalegały w niej liczne, nieregularnie rozrzucone płaskie kamienie paleniskowe ze śladami działania ognia, fragmenty ceramiki, część glinianego ciężarka oraz kości zwierzęce. W górnych partiach stwierdzono występowanie w przewadze ceramiki obtaczanej, którą datować można na 1. poł. XI wieku. Blżej dna zwiększała się ilość ceramiki lekko obtaczanej, podobnej do występującej w zagłębieniach części centralnej, a pochodzącej najpewniej z VII—VIII wieku. W częściowym profilu przez wał stwierdzono istnienie w partii wewnętrznej zagłębienia wykopanego w twardym podłożu calcowym, szerokości ok. 4 m, wypełnionego warstwami nasypowymi. Na dwóch poziomach, na głębokości 2,5 m i 3,5 m poniżej korony wału, odkryto występującą w obrębie warstewek o strukturze przemieszanej liczną ceramikę całkowicie ręcznej roboty, datowaną prowizorycznie na V—VI w., oraz kości zwierzęce. Na przeciwnym krańcu wykopu, w bezpośrednim sąsiedztwie lica wewnętrznego zniszczonego wału południowego odkryto narożnik budowli półziemiankowej, zawierającej nóż żelazny, fragmenty przeszlika oraz ceramikę analogiczną do pochodzącej z górnej warstwy działki G, tj. również datowaną na w. XI, wkopanej w jednolity pas warstwy kulturowej szerokości ponad 3 m, o zawartości analogicznej do działki G.

Reasumując, stwierdzono hipotetycznie istnienie trzech warstw zasiedlenia: pierwsza — V—VI w. — osada otwarta (?); druga — VII—VIII w. — gród; trzecia — XI wiek — również gród.

*Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego IHKM
w Warszawie*

WOJCIECH SZYMAŃSKI

REPORT ON TEST EXCAVATIONS OF EARTHWORKS AT BIAŁA, ORSZYMOWO,
PARZEŃ, WILKANOWO, WYSOGRÓD (FORMERLY DRWAŁY),
DISTR. PŁOCK, IN 1966

Test excavations of earthworks in Płock district began in 1965 and continued in 1966. The hypothetical earthwork at Biała was a natural moraine hill with traces of open settlement of 12th century date. The motte at Orszymowo overlay remains of a burnt wooden tower of the 13th century. A thin layer with traces of fire which was revealed below the keep contained charred grains, groats, flour and animal bones. The significance of this layer has not yet been explained. The fragmentary earthwork at Parzeń showed a thin cultural layer datable on the ground of pottery to the 12th century. Of the same date was a small motte at Wilkanowo, distant about 2 km from the Orszymowo site. The earthwork at Wyszogród (formerly Drwały) lies on a point of a steep bank of the Vistula. On the ground of pottery three occupation phases have been distinguished: open settlement (?) of the 5th—6th centuries, and two levels linked with the fortified settlement and respectively dated to the 7th—8th and to the 11th century.

